

Belén Pascual
 Lluís Ballester
 Joan Amer
 Maria Antònia Gomila
 Rosario Pozo
 Margalida Vives

Educació social, ètica professional i formació universitària

Recepció: 20-10-2017 / Acceptació: 13-11-2017

Resum L'exercici professional de l'educació social s'associa als valors cívics, als drets de la ciutadania i de la responsabilitat, la proximitat i l'escolta al subjecte com a protagonista del seu propi procés. L'article planteja una reflexió sobre la dimensió ètica de la professió i dels estudis d'educació social. La metodologia ha consistit en la consulta a professionals dels àmbits laboral i acadèmic. D'acord amb aquest component ètic de la professió, les obligacions ètiques i socials s'han d'incloure en el currículum dels estudis i en l'espai organitzatiu i relacional de la institució.

Paraules clau

Ètica professional, Educació social, Formació ètica, Pràctica acadèmica, Pràctica professional, Valors cívics, Ciutadania

Educación social, ética profesional y formación universitaria

El ejercicio profesional de la educación social se asocia a los valores cívicos, a los derechos de la ciudadanía y a la responsabilidad, la proximidad y la escucha al sujeto como protagonista de su propio proceso. El artículo plantea una reflexión sobre la dimensión ética de la profesión y de los estudios de educación social. La metodología ha consistido en la consulta a profesionales de los ámbitos laboral y académico. De acuerdo con ese componente ético de la profesión, las obligaciones éticas y sociales deben incluirse en el currículum de los estudios y en el espacio organizativo y relacional de la institución.

Palabras clave

Ètica professional, Educació social, Formació ètica, Pràctica acadèmica, Pràctica professional, Valors cívics, Ciutadania

Social Education, Professional Ethics and University Education

The professional exercise of social education is associated with civic values, with the rights of citizenship and with responsibility, proximity and listening to the subject as the protagonist of their own process. The article, which proposes a reflection on the ethical dimension of the profession and of social education studies, adopted a methodology of consulting professionals working in the field and in higher education. It seems clear that the declared ethical component of the profession requires that ethical and social obligations be included in the training curriculum and in the organizational and relational space of the institution.

Keywords

Professional ethics, Social education, Ethical training, Academic practice, Professional practice, Civic values, Citizenship

Com citar aquest article:

Pascual Barrio, B.; Ballester Brage, Ll.; Amer Fernández, J.; Gomila Grau, M. A.; Pozo Gordaliza R.; Vives Barceló, M. (2017).
 Educació social, ètica professional i formació universitària.
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 67, 99-115

▲ Introducció

L'exercici professional planteja dilemes la solució dels quals no depèn de criteris ètics universals sinó d'un tipus d'ètica situacional

La formació ètica és imprescindible en les professions de l'àmbit social i educatiu ja que només des d'una perspectiva ètica es pot assumir l'alt nivell de responsabilitat que se'ls atribueix (Ronda, 2011). En concret, l'educació social compta amb un codi deontològic (ASEDES, 2004) que orienta la seva pràctica professional aclarint els referents filosòfics i teòrics que la sustenten, delimitant els àmbits de competència en relació amb altres professions i definint els objectius, responsabilitats, normes i pautes mínimes (Pantoja, 2002). No obstant això, les normes escrites no sempre donen resposta als dilemes que sorgeixen en la tasca professional i cal un codi ètic basat en l'experiència i els coneixements d'especialistes i representants de la professió (Cortina, 2002). L'exercici professional planteja dilemes la solució dels quals no depèn de criteris ètics universals sinó d'un tipus d'ètica situacional que parteix de la reflexió sobre les dimensions ètiques de l'acció educativa i permet als educadors socials posar en joc i compartir les seves competències i habilitats. Aquest tipus d'ètica es construeix des de la pròpia acció educativa, en situacions reals i relacionals viscudes pels educadors socials en el seu espai de treball (Campillo, Sáez, 2012)¹.

Ètica professional i formació dels professionals de l'educació social

La dimensió ètica de la professió

L'educació social és una professió amb vocació de servei i per això es desenvolupa principalment en contextos de vulnerabilitat, i amb un enfocament analític i crític que ajuda a entendre les bases de la desigualtat social més enllà de condicionants ideològics (Martín, Vila, 2012). La presa de consciència i comprensió de la realitat social constitueix un pas previ al compromís que adquireixen els educadors socials per la defensa dels drets humans i la seva capacitat de generar actituds de compromís en altres persones, expandint, d'aquesta manera, la corresponsabilitat del benestar general (Caride, 2001; Martín, Vila, 2012). Però la predisposició i implicació per l'interès comú per a una convivència democràtica no es desenvolupa de manera espontània, sinó que ha de ser construïda (Camps, 2007), la qual cosa explica la importància que adquireix l'educació ciutadana en una societat cada vegada més oberta, complexa i global (Gallardo, 2009).

L'educador social compleix aquesta tasca cívica que inclou vetllar pel bé col·lectiu de la ciutadania, el compromís i la pràctica participativa. Per fer-ho, ha de comptar amb la capacitat per apropiarse, acceptar i comprendre els

subjectes de la intervenció. Aquesta visió ètica comprensiva només pot produir-se des d'una mirada que permeti superar les pròpies creences i adoptant una actitud crítica, oberta, dinàmica i flexible (Riberas, Vilar, 2015; Rosa, Riberas, Vilar, 2014; Caride, 2002).

Des d'aquest coneixement compressiu de la realitat social i una actitud de compromís, l'educador social pot construir una acció relacional i educativa essencialment ètica (Campillo-Sáez, 2012) i amb capacitat de generar, més enllà de respostes immediates, dinàmiques centrades en el subjecte a través de l'escolta i la reflexió. La pràctica educativa ètica se sustenta en un vincle educatiu en què l'agent diposita tot el protagonisme sobre el subjecte a través de l'escolta, reconeixent la seva presència i acompanyant i sostenint el seu procés (Molina, 2005). Aquesta dinàmica relacional, reflexiva i de revisió constant permet preservar i protegir tant els subjectes com els mateixos professionals, evitant la incertesa davant de determinades situacions crítiques i promocionant processos veritablement democràtics que garanteixin l'aprenentatge de tots els actors participants (Riberas *et al.*, 2014).

El procés educatiu ha de permetre, en el marc del treball en equip, construir respostes que, des d'una visió crítica i participativa, incloguin l'educació en valors (responsabilitat, respecte, tolerància, solidaritat, justícia, pau, etc.) i la recerca de referents que ajudin a compartir, discutir i generar dinàmiques de creixement personal i inserció crítica en la comunitat (Pantoja, Rodríguez, 2001; Vilar, 2009).

La pràctica professional oscil·la entre models de relació que es poden definir pel seu caràcter essencialment ètic (entre professional i subjecte) o el seu caràcter tècnic, orientat a les capacitats del saber fer del professional. El panorama professional actual mostra un predomini de la dimensió tècnica (Molina, 2005) que també es projecta en uns plans formatius universitaris que no tenen aquesta dimensió essencialment ètica de l'educació social (Pantoja, 2012).

La formació ètica de l'educador social

El procés de convergència europeu del sistema educatiu espanyol va plantejar la necessitat que els ensenyaments universitaris no es referissin només a sabers teòrics o tècnics sinó també ètics, incrementant la formació ciutadana i el desenvolupament de competències solidàries (Morales *et al.*, 2013). L'aprenentatge ètic a la universitat significa "atendre el desenvolupament integral de l'estudiant, no només en la seva manera personal d'aprendre i abordar l'exercici de la seva professió, sinó en la seva forma de pensar i de comportar-se com a ciutadà" (Martínez, Buxarrais, Esteban, 2002: 40). Concretament, pel que fa a l'educació social hi ha una sèrie de compromisos i responsabilitats educatives que defineixen la identitat dels seus professionals

Aquesta visió ètica comprensiva només pot produir-se des d'una mirada que permeti superar les pròpies creences i adoptant una actitud crítica, oberta, dinàmica i flexible

i han de projectar-se en la formació que adquireixen (Caride, 2002). D'acord amb Hirsch (2010, citat a Martín, Vila, 2012), la formació del professional de l'educació social s'ha de fonamentar en el treball sobre competències específicament ètiques (el saber professional, incloent-hi valors, actituds i estils de comportament) i sobre altres competències cognitives (coneixements científics, metodològics, legals), tècniques (habilitats que permetin aplicar els coneixements), socials (capacitats d'interacció i col·laboració amb persones i institucions) i afectivo-emocionals (vinculades als sentiments i a la forma de posicionar-se respecte als altres).

La formació de l'educador social s'ha d'orientar cap a capacitats del *saber fer* i del *saber estar*

La formació de l'educador social s'ha d'orientar cap a capacitats del *saber fer* i del *saber estar* d'acord amb les seves responsabilitats i funcions, tenint en compte tots els actors implicats en el desenvolupament de la seva professió i mantenint una actitud d'aprenentatge permanent i reflexió constant, sobre situacions complexes de la seva vida professional (Pereira, Solé, 2013). El *saber fer* del professional és necessari ja que la tècnica és el mitjà per complir el compromís de la professió, tanmateix, no pot convertir-se en una finalitat en si mateixa (Martín, Vila, 2012) al marge del *saber estar* com a professional.

La investigació que presentem² ens aproxima a la dimensió ètica de la professió i a les implicacions sobre la formació dels seus professionals. Els objectius que ens plantejem són:

1. Analitzar el lloc que ocupen les competències ètiques del professional de l'educació social atenent a la visió dels professionals i del professorat.
2. Analitzar el lloc que ocupen les competències ètiques en els estudis de grau d'educació social des de la perspectiva dels professionals, professorat i alumnat.
3. Conèixer les limitacions i reptes formatius pel que fa a competències ètiques dels estudis d'educació social.

Mètode

Amb l'objectiu de definir les principals competències ètiques i el valor que se'ls atribueix, s'han dut a terme diverses consultes entre professionals representatius dels àmbits professional i acadèmic. Les tècniques de recerca utilitzades han estat:

- Enquesta a professorat.
- Entrevista a professionals.
- Grup de discussió professorat d'assignatures del mòdul d'intervenció socioeducativa.

- Panell Delphi experts.
- Anàlisi documental: actes de reunions, seminaris de pràctiques (avaluació i aportacions del professorat i de l'alumnat), etc.

Després d'una primera consulta bibliogràfica, s'ha realitzat una anàlisi del pla d'estudis del Grau d'Educació Social de la UIB. Paral·lelament s'ha considerat la visió del professorat pel que fa a la manera de treballar les competències, el grau d'adquisició de les mateixes, els models d'avaluació, els espais i les formes de participació, la relació entre estudiants i professorat. En aquest cas, les tècniques emprades han estat l'enquesta i el grup de discussió. A més, s'ha realitzat una aproximació a la visió d'especialistes tant de l'àmbit professional com en l'acadèmic. Per a això s'ha utilitzat la tècnica de l'entrevista en profunditat i el Panell Delphi, respectivament.

La mostra de l'estudi

La mostra s'ha compost dels següents subjectes:

- Professionals del Col·legi d'Educaores i Educadors Socials de les Illes Balears (CEESIB): dos representants de la Comissió de deontologia i ètica professional.
- Professorat dels estudis de Grau d'Educació Social de la UIB: tretze docents.
- Professorat del mòdul d'intervenció socioeducativa dels estudis de Grau d'Educació Social de la UIB: sis docents.
- Docents de sis universitats espanyoles: Universitat Ramon Llull, Universitat de Castella-la Manxa, Universitat de Granada, Universitat de les Illes Balears, UNED i Centre Universitari La Salle: set docents.

Instruments

A partir dels objectius plantejats s'estructura un guió per a l'enquesta, el grup de discussió, l'entrevista i el Panell Delphi. L'arbre de continguts que estructura el contingut de les preguntes estructura al seu torn l'anàlisi posterior d'acord amb els següents ítems:

- Les principals competències ètiques del professional de l'educació social.
- La realitat de la professió pel que fa a competències ètiques: dificultats.
- Dilemes i propostes metodològiques que afavoreixin una bona pràctica professional (incloent-hi la formació).
- Percepció de la importància de la incorporació de la qüestió ètica i deontològica en el currículum dels estudis del Grau d'Educació Social.
- Valoració de les competències relacionades amb l'ètica professional en el pla d'estudis d'educació social de la UIB.

- Assignatures del pla d'estudis d'educació social vinculades a l'ètica professional.
- Formes de treball a l'aula de les competències ètiques: continguts, estratègies i activitats que es realitzen.
- Principals dilemes ètics que es produeixen a l'aula.
- Percepció sobre el nivell de competències que assoleix l'alumnat d'educació social durant els estudis (competències cognitives, socials, ètiques, afectives).
- Formació en competències ètiques dels docents del Grau d'Educació Social.
- Competències ètiques necessàries en la formació del professional de l'educació social (coneixements, saber fer, actitudinals).
- Metodologies d'intervenció que poden afavorir una bona praxi des d'un punt de vista ètic.
- Propostes de millora: estratègies per incorporar la qüestió ètica i deontològica en la docència.
- La utilitat i aplicabilitat del codi deontològic.

Procediment

La proposta metodològica utilitzada és quantitativa i qualitativa, incloent-hi l'anàlisi estadística i de contingut. Les entrevistes i grups de discussió van ser gravats i posteriorment transcrits, atenent les recomanacions estàndard per a aquest tipus de procediments (Ballester, Nadal i Amer, 2014). El buidat de contingut permet elaborar i classificar la informació recollida categoritzant a partir dels temes que apareixen en les respostes de les persones entrevistades. Juntament amb les categories prèvies corresponents a les preguntes previstes, de l'anàlisi en sorgeixen algunes categories emergents.

Pel que fa al Panell Delphi, un cop realitzada la primera ronda de consultes es recull la informació més rellevant, indicant la freqüència de resposta per a cada ítem. Amb el resultat obtingut en aquesta primera consulta, s'elabora una síntesi de contingut categoritzat d'acord amb la freqüència de resposta. La devolució que es realitza en la segona ronda suposa modificar l'ordre de les categories establertes i dona l'opció a incloure nous elements i canviar la posició de les opinions emeses fins al moment. L'alt grau de consens obtingut en la segona ronda permet concloure el procés amb unes conclusions que integren el conjunt de respostes.

Les competències ètiques del professional de l'educació social: una aproximació a la percepció des de l'entorn acadèmic i professional

Atenent als resultats de la investigació, els professionals de l'educació social la defineixen com una professió d'ajuda, d'acompanyament i de respecte a la persona, la qual cosa és una mostra d'un posicionament essencialment ètic. La pràctica professional s'associa a una actitud col·laborativa, empàtica, responsable i respectuosa que permet la construcció de vincles amb els altres. Els acadèmics també consideren que la professió compta amb una dimensió relacional essencial basada en el respecte. Tant des de l'àmbit professional com des de l'acadèmic se subratlla aquest component relacional i la capacitat del professional de l'educació social per resoldre conflictes i afavorir la convivència.

Atenent als resultats del Panell Delphi, les principals competències del professional de l'educació social han de ser, per ordre d'importància, de caràcter actitudinal, tènic (relacionades amb el saber fer) i cognitiu (relacionades amb el saber) (vegeu taula 1).

Taula 1. Principals competències del professional de l'educació social

	Freqüència respostes
COMPETÈNCIES ACTITUDINALS	66,6%
1. Respecte vers els subjectes de l'acció socioeducativa	
2. Compromís amb els drets humans, justícia social i principis democràtics	
3. Honestedat i sinceritat	
4. Responsabilitat professional	
5. Actitud constructiva per resoldre cooperativament els conflictes de valor	
COMPETÈNCIES DEL SABER FER	23%
6. Confidencialitat en el tractament de les dades	
7. Capacitat de comunicació	
8. Construcció de la relació educativa, saber escoltar, treballar en equip, capacitat d'acollida, mediació interpersonal, etc.	
9. Saber transmetre valors democràtics i ètics	
10. Saber promoure la formació dels ciutadans en valors cívics i drets humans	
COMPETÈNCIES DEL SABER	10,4%
11. Capacitat de pensament crític	
12. Presa de consciència política sobre el tipus de persones i societat que es vol construir	
13. Comprendre la realitat social existent	
14. Comprendre la realitat personal de les persones amb les quals es treballa	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Panel Delphi

Les necessitats formatives de la professió s'associen a la manca de coneixements sobre ètica aplicada i estratègies comunicatives i de deliberació que permetin una reflexió ètica. S'hi sumen condicionants socioeconòmics, polítics i culturals que influeixen sobre la pràctica professional: el nivell d'inversió pública, els valors imperants, els models de política social, la creixent burocratització de la pràctica professional, la indefinició del camp professional (dels àmbits de treball i funcions específiques), el model de gestió dels processos de millora de la qualitat (orientat a l'assoliment de l'eficiència per sobre de l'eficàcia i la qualitat dels processos). Aquest entorn no afavoreix la continuïtat dels projectes, la capacitat dels equips per respondre a les necessitats, la reflexió professional o, per exemple, la distinció entre les funcions del professional i les del voluntariat (vegeu taula 2).

Taula 2. Dificultats per al desenvolupament de les competències ètiques a la professió

	Freqüència respostes
FACTORS PROFESSIONALS	45,5%
1. No reconèixer l'ètica com un element present en totes les accions de la vida professional	
2. La burocratització i domini de la gestió sobre altres processos reflexius	
3. La indefinició del propi camp professional (camps de treball i funcions específiques)	
FORMACIÓ	27,3%
4. Falta de formació sobre ètica aplicada i estratègies de deliberació	
5. Considerar que els conflictes de valor queden sempre en el terreny privat	
6. Ritme d'aprenentatge lent i cadenciós que no coincideix amb els ritmes habituals	
7. Falta formació específica a la feina amb grups i comunicació	
8. Dificultat de col·laboració amb els centres de pràctiques	
FACTORS SOCIALS	22,7%
9. La situació de crisi social i econòmica	
10. Polítiques socials	
11. El model social imperant dificulta la reflexió ètica en el si de l'actuació professional	
12. El triomf de l'individualisme, que dificulta el treball en equip (falten interessos grupals)	
13. La dificultat de prendre consciència sobre les conseqüències de les nostres accions quotidianes	
14. Inhibició i/o indiferència davant les responsabilitats compartides a nivell social, institucional, etc.	
FACTORS RELACIONATS AMB L'ALUMNAT	4,5%
15. La manca de maduresa personal dels estudiants: tendència a la impulsivitat, els fonamentalismes o els pensaments estereotipats	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Panel Delphi

En relació amb les dificultats per al desenvolupament d'una pràctica professional que es pugui considerar ètica, els professionals entrevistats situen la reflexió en el valor del respecte a la persona.

En primer lloc, i partint d'aquest principi, es refereixen a una pràctica professional predominantment tecnocràtica i burocratitzada, allunyada d'una visió humanista que posa en risc la naturalesa pròpia dels processos socioeducatius. Apunten la necessitat de desenvolupar moltes altres competències, no només tècniques, com les afectivo-emocionals.

En segon lloc, apunten la necessitat de respectar criteris metodològics bàsics com el treball en equip i el treball en xarxa, afavorint l'intercanvi i la supervisió, el treball comunitari i els processos deliberatius. Igual que el professorat, valoren aquelles metodologies que permeten afrontar i treballar el conflicte a través d'estratègies com les pràctiques restauratives. Aquesta reflexió no la desvinculen de les condicions laborals, que inevitablement influeixen sobre la qualitat de la intervenció, o de la tendència a la devaluació de la figura professional. Davant d'això, apunten la necessitat d'afavorir que els professionals de l'educació social ocupin llocs de presa de decisió, reconguin la història de la professió, recuperin el sentit que aquesta va tenir en els seus orígens i no deixin d'atendre els criteris de responsabilitat professional que guien una bona praxi.

Es refereixen a una pràctica professional predominantment tecnocràtica i burocratitzada, allunyada d'una visió humanista

El component ètic dels estudis d'educació social

El pla d'estudis del Grau d'Educació Social de la Universitat dels Illes Balears (UIB) compta amb una competència específica que tracta sobre el compromís ètic amb les persones, les institucions i la pràctica professional. A banda, hi ha altres competències relacionades de forma més o menys directa amb la formació ètica (vegeu taula 3).

Taula 3. Competències específiques i generals relacionades amb la formació ètica

COMPETÈNCIES ESPECÍFIQUES PER A LA PRÀCTICA D'UNA CIUTADANIA ACTIVA
Capacitat crítica, autocrítica, empàtica, respectuosa, solidària i de confiança cap als subjectes i institucions
Capacitat per a desenvolupar actituds que possibilitin i afavoreixin el treball en entorns multiculturalment i plurilingüístics
Habilitats per a potenciar les relacions interpersonals i entre grups
COMPETÈNCIES ESPECÍFIQUES DELS DIFERENTS ÀMBITS DE LA PROFESSION (educació familiar, desenvolupament comunitari, integració social, animació i gestió cultural, de la infància i joventut i de la gent gran)
Comprensió i coneixement de la realitat social, de les polítiques socials, dels presupòsits biopsicosocials i pedagògics de la intervenció
Capacitat per a la intervenció adequada sobre la mateixa (gestió, disseny, planificació, aplicació, organització, avaluació, etc.), en forma de programes, projectes i serveis; comptant amb estructures i recursos diversos
Tenint en compte nivells diferents (individual, familiar, comunitari) i aplicant procediments i tècniques d'intervenció socioeducativa i comunitària
COMPETÈNCIES GENÈRIQUES I TRANSVERSALS
Capacitat comunicativa, lingüística i per a la utilització de les TIC en l'àmbit d'estudi i context professional
Capacitat de gestió de la informació i obertura cap a l'aprenentatge al llarg de tota la vida
Capacitat de resolució de problemes i presa de decisions
Autonomia en l'aprenentatge; adaptació a situacions noves
Lideratge, creativitat i esperit emprenedor
<i>Font: Pla d'estudis del Grau d'Educació Social</i>

Les diferents matèries i assignatures del Pla d'estudis compten amb continguts sobre la bona praxi professional i el sentit ètic de la professió.

- La formació en continguts socials i psicopedagògics fonamentats principalment en diverses ciències socials i humanes: pedagogia, psicologia, sociologia, antropologia, dret o història.
- La formació pedagògica especialitzada en àrees per a la intervenció en situacions d'inadaptació i marginació social, delinqüència juvenil i penitenciària, drogodependències, educació de persones adultes, gerontologia, gènere, desenvolupament comunitari, animació sociocultural, oci i temps lliure, inserció sociolaboral, escola, interculturalitat, diversitat funcional, família.
- La formació específica en tècniques, procediments, recursos, mètodes i estratègies que possibiliten una acció-intervenció integral i de caràcter complex.

- La formació corresponent a les pràctiques externes, el Pràcticum.

La formació en competències ètiques és reconeguda i valorada com un element fonamental per part del professorat dels estudis. No obstant això, pel que fa al grau d'adquisició d'aquestes competències, un 53,8% considera que és regular, un 30,8% molt baix i un 7,7% baix. Tots comparteixen la necessitat d'incloure en major mesura en el currículum la formació ètica i deontològica (vegeu taula 4).

Taula 4. Competències ètiques: importància i grau d'adquisició

	Molt baix	Baix	Regular	Alt	Molt alt
Grau d'importància	-	-	-	30,80%	69,20%
Grau d'adquisició	38,80%	7,70%	53,80%	7,70%	-

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'enquesta al professorat

Distingint entre competències socials, afectivo-emocionals o cognitives, l'opinió és més favorable (vegeu taula 5).

Taula 5. Percepció del professorat sobre l'adquisició de competències

	Molt baix	Baix	Regular	Alt	Molt alt
Competències cognitives Coneixements científics, metodològics i legals	-	7,70%	53,8%	30,80%	7,7%
Competències socials Capacitat d'interacció i col·laboració amb persones i institucions	7,7%	15,4%	30,8%	38,7%	7,7%
Competències afectivo-emocionals Sentiments i manera de posicionar-se respecte els altres	15,3%	15,3%	30,7%	38,4%	-

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'enquesta al professorat

El professorat de les assignatures del mòdul d'intervenció socioeducativa associa el treball sobre qüestions ètiques amb tres elements:

- La reflexió sobre el posicionament del professional en la intervenció respectant qüestions legislatives, bioètiques i de codi deontològic: els principis de compromís social, confidencialitat, consentiment i informació al participant de la intervenció a realitzar i avaluació sense prejudicis.
- La capacitat de situar la intervenció en un context social i de la intervenció, és a dir, conèixer els circuits, protocols, legislació i normativa específica de referència.

- La metodologia docent com a reforç de l'aprenentatge de competències ètiques i relacionals: activitats didàctiques a l'aula que faciliten la pràctica d'habilitats com l'escolta activa o l'empatia, dinàmiques de grup, debats, anàlisi de casos, *role playing*, aprenentatge de models de treball en xarxa i interdisciplinari.

D'acord amb això, les propostes de millora que proposen són:

- Potenciar una visió crítica sobre les polítiques públiques que posi èmfasi sobre les situacions de vulnerabilitat i desigualtat social, entenent els factors que les provoquen.
- Reforçar els aprenentatges que ajudin a contextualitzar la intervenció per tal de saber per què, com i des de quina models s'ha d'intervenir (àmbit educatiu, sanitari, de serveis socials, etc.).
- Transmetre valors ètics a través de la pràctica quotidiana, l'actitud del professorat i la seva relació amb l'alumnat. Es tracta d'afavorir una metodologia docent relacional i dinàmica centrada en el respecte, la convivència i la pròpia experiència dels valors.

El professorat destaca la possibilitat de canalitzar la participació i les aportacions de l'alumnat potenciant l'argumentació, el respecte, l'autocontrol, l'autocrítica i l'empatia. En aquest sentit, s'apunta la idoneïtat del treball cooperatiu en grups petits i heterogenis, la formació en dinàmiques de grup, així com les metodologies de resolució de conflictes com les pràctiques restauratives. A més, plantegen la necessitat de revisar els sistemes d'avaluació incloent-hi no només les competències cognitives sinó també les relacionals i ètiques.

Per la seva banda, l'alumnat valora la necessitat de tractar les competències ètiques de forma transversal i al llarg de tota la carrera, fomentant la reflexió i aprofundint en l'anàlisi de casos pràctics amb la participació de professionals externs.

Els experts coincideixen en la necessitat de desenvolupar propostes metodològiques basades en la participació i la pràctica argumentativa

Els experts coincideixen en la necessitat de desenvolupar propostes metodològiques basades en la participació i la pràctica argumentativa que permetin la construcció conjunta de respostes davant de situacions problemàtiques. Les propostes de millora de la formació s'enfoquen a la necessitat de revisar els plans d'estudis, afavorir la transversalitat, la cooperació entre docents i la participació de l'alumnat (vegeu taula 6).

Taula 6. Propostes de millora de la formació

	Freqüència respostes
1. Revisió del contingut dels plans d'estudis	40%
Garantir la formació en principis i valors democràtics; coneixements tècnics, dinamitzant grups i processos de comunicació; i situant la deontologia professional en un lloc central de les pràctiques externes	
2. Plantejament transversal i interdisciplinar al llarg dels estudis	30%
Incloure en els plans d'estudis, i sobre totes les àrees de coneixement (conceptuals, procedimentals i actitudinals), i no limitant-se a una assignatura d'ètica	
3. Revisió de la pràctica docent i intercanvi entre la formació i la realitat professional	25%
Promoure formació permanent del professorat en competències ètiques i estudi de casos a través del codi deontològic de l'educador/a social	
Impulsar accions en què professionals, professorat i alumnat analitzin dilemes ètics que s'estan produint en la realitat	
Afavorir en l'alumnat la vivència de complexitat, debat i argumentació	
4. Ampliar la participació de l'alumnat	5%
Augmentar la seva responsabilitat en la presa de decisions, sobre les normes i els valors quotidians que influeixen sobre la convivència	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Panel Delphi

Es recomanen les pràctiques formatives orientades a l'aprenentatge basat en problemes a partir del treball en equips cooperatius.

- Dinàmica de grups orientada a promoure processos de mediació socio-educativa: jocs de simulació i/o de rols.
- Estudi de casos orientats a la resolució de dilemes ètics.
- Aprenentatge-servei.
- Supervisió i pràctica reflexiva dels equips.
- Ús del codi deontològic i protocols com a eina de treball i reflexió davant de conflictes ètics.

Discussió i conclusions

L'estudi realitzat situa l'ètica en un lloc central de la reflexió sobre la pràctica professional de l'educació social. Tant els professionals com els acadèmics defineixen l'educació social com una professió d'ajuda i acompanyament, orientada pels valors que defineixen el model ètic de l'hospitalitat (Baptista, 2012). La intervenció socioeducativa s'identifica amb els valors de respecte, responsabilitat, proximitat i escolta al subjecte com a protagonista del seu propi procés.

Davant la complexitat de determinats problemes, es considera necessari capacitar el futur professional incorporant en el procés deliberatiu les seqüències del diàleg, la crítica, la reflexió i l'acció

La bona praxi s'identifica amb aquesta capacitat per contextualitzar la intervenció i dinamitzar els contextos del conflicte. Davant la complexitat de determinats problemes, es considera necessari capacitar el futur professional amb criteris que l'ajudin a actuar, incorporant en el procés deliberatiu les seqüències del diàleg, la crítica, la reflexió i l'acció.

Més enllà de l'atenció de les necessitats, cal prendre consciència del context d'aquestes necessitats i promocionar processos democràtics, vinculant no només aquelles persones i grups que estan al marge de la plena ciutadania, sinó també els que no hi participen. Es valora la dimensió comunitària de la intervenció com el mitjà per promocionar l'exercici de la ciutadania i la inclusió social.

Des del punt de vista formatiu, les pràctiques de treball en equip cooperatives i participatives, es converteixen en metodologies eficaces dins i fora de l'aula. Igual que els professionals, els docents valoren els exercicis de deliberació, la negociació argumentada, l'aprenentatge basat en problemes, les dinàmiques de grup o l'estudi de casos orientat a la mediació i resolució de dilemes ètics.

Les competències ètiques es poden incloure de forma transversal, afavorint la vivència de la complexitat, el debat i l'argumentació tant des de les accions que inclou el currículum dels estudis com des de l'espai organitzatiu i relacional de la institució. Hi ha aspectes organitzatius i de funcionament de la formació universitària que influeixen inevitablement sobre l'aprenentatge de competències ètiques. L'espai relacional de la institució pot afavorir determinades actituds del professorat i l'alumnat que condicionen el model de comunicació, relació i participació: la cultura de participació, les formes de representació, els canals de comunicació, l'elecció de representants, el grau de responsabilitat de l'alumne, les formes d'organitzar i avaluar els aprenentatges, la gestió dels conflictes, la relació professorat-alumnat, la relació entre l'alumnat dels diferents cursos, les activitats formatives fora de l'aula que l'ajudin a situar-se en relació amb la seva futura professió i amb el seu lloc com a ciutadans, etc.

L'estudi mostra coincidència entre la percepció de dificultats i fortaleces des de l'àmbit professional i acadèmic. Així i tot, segueix essent necessari evitar el risc a la dissociació a la qual es refereix Pantoja (2012) i estrènyer la col·laboració entre l'àmbit professional i acadèmic, revisant i potenciant conjuntament aquesta dimensió ètica.

La perspectiva i consciència professionals es consideren fonamentals per a l'exercici de la professió. L'educador social ha de reconèixer-se com a part d'una comunitat professional a la qual es representa i, des de la responsabilitat, comprometre la pràctica professional amb els valors cívics i els drets de la ciutadania. D'acord amb aquest plantejament, el Pràcticum afavoreix un marc de reflexió per a la incorporació de les pràctiques professionals en

un context acadèmic de formació afrontant diferents competències professionals, unint teoria, pràctica i reflexió, i establint vincles amb les diferents disciplines que contribueixen a construir discursos al voltant de l'educació social, especialment amb la pedagogia social (Pereira i Solé, 2013). A més, la col·laboració entre els àmbits de representació (els col·legis professionals), formatius (les universitats) i de la intervenció (les entitats i institucions de l'àmbit social i educatiu) pot ajudar a realitzar aquesta revisió constant de la professió i la formació sobre la base d'aquests criteris ètics.

Belén Pascual Barrio
Professora de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
belen.pascual@uib.es

Lluís Ballester Brage
Professor de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
lluis.ballester@uib.es

Joan Amer Fernández
Professor de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
joan.amer@uib.es

Maria Antònia Gomila Grau
Professora de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
ma.gomila@uib.es

Rosario Pozo Gordaliza
Professora de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
rosario.pozo@uib.es

Margalida Vives Barceló
Professora de la Facultat d'Educació
Universitat de les Illes Balears
marga.vives@uib.es

Bibliografia

- ASEDES** (2004). *Código deontológico del educador y la educadora social*. Barcelona: Asociación Estatal de Educación Social. Consejo General de Colegios de Educadoras y Educadores Sociales.
- Baptista, I.** (2012). Ética y Educación Social. Interpretaciones contemporáneas. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 37-49.
- Campillo, M.; Sáez, J.** (2012). Por una ética situacional en educación social. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 13-36.
- Camps, V.** (2007). *Educación para la ciudadanía*. Sevilla: Fundación ECOEM. Colección Foro Educativo, 3.
- Caride, J. A.** (2002). Construir la profesión: la educación social como proyecto ético y tarea cívica. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 9, 91-125.
- Cortina, A.** (2002). La dimensión pública de las éticas aplicadas. *Revista Iberoamericana de Educación*, n. 29. Organización de Estados Iberoamericanos para la Educación, la Ciencia y la Cultura.
- Gallardo, P.** (2009). Educación ciudadana y convivencia democrática. *Revista Interuniversitaria de Pedagogía Social*, 16, 119-133.
- Gillet, F.** (2002). La formación de estudiantes-educadores en ética práctica. Presentación de algunos retos. En CEESC (coord.): *Ética y calidad en la acción socioeducativa* (pp. 138-149). Barcelona: Col·legi d'Educadors i Educadors Socials de Catalunya.
- Martín V. M.; Vila, S.; Merino, M.** (2012). Narraciones de derechos: Educación Social, Ética y Deontología profesional. *Pedagogía social. Revista Interuniversitaria*, 20, 303-323.
- Martínez, M.** (2006). Formación para la ciudadanía y educación superior. *Revista Iberoamericana de Educación*, 42, 85-102.
- Martínez, M.; Buxarrais, M. R.; Esteban, F.** (2002). La universidad como espacio de aprendizaje ético. *Revista Iberoamericana de Educación*, 29, 17-44.
- Molina, J. G.** (2005). El educador social entre la praxis y la poiesis educativa. Universitas tarraconensis. *Revista de Ciències de l'Educació*, 2, 131-152.
- Morales, F. M.; Trianes, M. V.; Infante, L.** (2013). Perfiles de valores éticos en estudiantes universitarios. *Aula Abierta*, 41, 2, 55-66.
- Pantoja, L.** (2012). Deontología y código deontológico del educador social. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 65-79.
- Pantoja, L.** (2002). Funciones de los códigos deontológicos. En Col·legi d'Educadors i Educadors Socials de Catalunya (coord.). *Ética y calidad en la acción socioeducativa* (pp. 161-175). Barcelona: CEESC- FEAPES-AIEJI.
- Pantoja, L.** (2011). Deontología y código deontológico del Educador Social. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 65-79.
- Pantoja, L.; Rodríguez, I.** (2001). Un esbozo de código deontológico para educadores sociales: proceso de elaboración y situación actual. *Educación Social. Revista de Intervención Socioeducativa*, 17, 88110.

Pereira, C.; Solé, J. (2013) La cualificación profesional en educación social. El papel del prácticum. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 21, 237-258.

Riberas, G.; Vilar, J. (2015). La praxis reflexiva: un reto para la educación social. *Edetania*, 45, 129-142.

Riberas, G.; Rosa, G.; Vilar, J. (2015). La ética aplicada y el desarrollo de las competencias emocionales en la formación de profesionales reflexivos. Eficacia, responsabilidad y prevención del estrés. En: Riberas, G.; Rosa, G., (Coord.) *Inteligencia profesional ética, emociones y técnica en la acción socioeducativa*. Barcelona: Claret.

Riberas, G.; Vilar, J.; Rosa, G. (2014). La ética, eje transversal de formación en los grados de Educación Social y trabajo social. Una mirada prospectiva. En: *Contenidos especializados en la enseñanza superior*. Madrid: Visión Libros.

Ronda, L. (2011). El educador social. Ética y práctica profesional. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 51-63.

Vilar, J.; Riberas, G.; Rosa, G. (2014). Necesidades formativas de los profesionales de la Educación Social para la gestión de los conflictos éticos en la práctica profesional. En Delgado, P.; Barros, S.; Serrão, C.; Veiga, S.;

Teresa, T.; Guedes, A.; Diogo, F.; Araújo, M. J. (Coord.) *Pedagogia, Educação Social, Teorias & Práticas. Espaços de investigação, formação e ação* (pp. 198-202). Porto: Escola Superior de Educação do Politécnico do Porto.

Vilar, J. (2009) L'ètica en la pràctica quotidiana de les professions socials. *Educació Social*, 17, 10-25.

1 Volem agrair la col·laboració d'Iñaki Rodríguez Cueto (educador social i coordinador de la Comissió d'Ètica i Deontologia del Col·legi Professional d'Educadors Socials del País Basc), Sonia Nieto Juaristi (alumna del Grau d'educació social i col·laboradora de la Facultat d'Educació de la Universitat de les Illes Balears - UIB), el Col·legi d'Educadors i Educadors de les Illes Balears (CEESIB), el professorat dels estudis de Grau d'Educació Social de la UIB, i els docents consultats de la UNED, Centre Universitari la Salle, Universitat Ramon Llull, Universitat de Castella-la Manxa i Universitat de Granada.

2 El present article s'emmarca en la Iniciativa PID 151606 *Projectes d'innovació i millora de la qualitat docent 2015-2016* de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears: *Anàlisi de les competències ètiques del Grau d'Educació Social: l'educació en valors dins i fora de l'aula*. La investigació s'ha realitzat al costat de diverses accions formatives del professorat i alumnat dels estudis de Grau d'Educació Social de la Facultat d'Educació de la Universitat de les Illes Balears durant el curs 2015/2016.
